

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології
Кафедра слов'янської філології

Якісні прикметники як компонент російських фразеологізмів

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “ бакалавр”

Виконала: студентка 412 групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(Мова і література російська,
англійська)

Освітньо-професійної
(**наукової**) **програми** Середня освіта
(Мова і література російська,
англійська)

Палько Валентина Михайлівна

Керівник д.ф.н., професор Н.П.Тропіна

Рецензент к.п.н., доцент Ю. В. Кіщенко

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФРАЗЕОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	5
1.1. Визначення фразеологічних одиниць, їх семантичні особливості, історія дослідження фразеологізмів.....	5
1.2. Основні характеристики фразеологізмів	9
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКІВ : ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	15
2.1. Прикметник як частина мови.....	15
2.2. Лексико-граматичні розряди прикметників	17
2.3. Ступені порівняння якісних прикметників	22
2.4. Перехід відносних прикметників в якісні	25
РОЗДІЛ 3. КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ЯКІСНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ	28
3.1. Лексико-граматичні розряди фразеологізмів.....	28
3.2. Функції компонента – прикметника у фразеологізмах російської мови	29
3.2.1. Змісто - і фразотворна функція компонента-прикметника у фразеологічному значенні.....	30
3.3. Лексико-семантична класифікація фразеологізмів з якісними прикметниками.....	31
3.4. Типи прикметників і їх семантичні значення всередині досліджуваних фразеологізмів	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

В даний час йде глибоке і всебічне вивчення фразеологічного матеріалу російської мови. З'ясування семантичної сутності фразеологізмів, створення повної системи фразеології російської мови можливо тільки на основі глибокого комплексного аналізу їх семантичної та граматичної структури.

У сучасному мовознавстві активно досліджується фразеологічний склад мови в його системних властивостях і відносинах. Системне вивчення фразеології починається з робіт В.В. Виноградова, де були розроблені основи розвитку фразеології.

Семантична структура фразеологічних одиниць аналізується в таких роботах, як О.С. Ахмановой, В.Л. Архангельського, АМ Бабкіна, В.Т. Бондаренко, В.М. Бурмака, В.П. Жукова, В.М. Мокієнко, А.С. Молоткова, М.І. Сидоренко, Р.Н. Попова, АМ Чепасовой і ін.

Необхідно зауважити, що значення фразеологізму не зводяться до суми лексичних значень їх компонентів. Слова, стаючи компонентами фразеологізмів, трансформуються за змістом і утворюють семантичне ціле. Не зберігаються і поняття, які позначають слова, що стали компонентами фразеологізму, у вільному вживанні.

Це дослідження знаходиться в руслі робіт, що розглядають семантичні властивості фразеологізмів, що включають в свій склад певний компонент.

Все вищесказане визначає **актуальність теми** нашої роботи.

Метою даної роботи є аналіз семантичних властивостей фразеологічних одиниць, до складу яких входять якісні прикметники, з погляду на те, яку роль ці прикметники відіграють в створенні значень фразеологізмів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) методом спрямованої вибірки з лексикографічних джерел скласти корпус фразеологічних одиниць, що містять у своїй структурі якісні прикметники, і які у подальшому стануть матеріалом дослідження;
- 2) надати визначення фразеологізму як особливої значимої одиниці мови;

- 3) описати функції компонента – прикметника у досліджуваних фразеологізмах російської мови;
- 4) розглянути типи прикметників і їх семантичні значення всередині досліджуваних фразеологізмів;
- 5) зробити семантичну класифікацію фразеологізмів, у складі яких є якісні прикметники.

Об'єктом даної роботи є фразеологізми російської мови.

Предметом є фразеологічні одиниці з компонентами - якісними прикметниками.

Методи дослідження. Обраний фактичний матеріал досліджувався описовим лінгвістичним методом, у межах якого використовувалися прийоми семантичного аналізу прикметників та фразеологізмів, та загальнонауковими методами аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення матеріалу.

Матеріал дослідження склали фразеологічні одиниці з якісними прикметниками, витягнуті шляхом спрямованої вибірки з «Фразеологічного словника російської мови» за редакцією А. І. Молоткова і «Тлумачного словника» В. І. Даля. Обсяг роботи потребував обмежити кількість фактичного матеріалу, тому були обрані фразеологічні одиниці зі значенням «характеристики людини» і фразеологізми, які містять у своєму складі кольорні прикметники. Всього було проаналізовано 95 фразеологічних одиниць.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані в шкільній практиці викладання російської мови на уроках, присвячених вивченню прикметників та фразеології, на позакласних заняттях з російської мови.

Структура. Робота включає в себе вступ, три основні розділи, висновки, картотеку фразеологізмів, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Визначення фразеологічних одиниць, їх семантичні особливості, історія дослідження фразеологізмів

Фразеологія це розділ науки про мову, що вивчає фразеологічну систему в її сучасному стані та історичному розвитку.

Об'єктом вивчення фразеології є фразеологічні одиниці. Предметом фразеології як розділу мовознавства є дослідження категоріальних ознак фразеологізмів, на основі яких виділяються основні ознаки фразеологічності і вирішується питання про сутність фразеологізмів як особливих одиниць мови, а також виявлення закономірностей функціонування фразеологізмів у мові і процесів їх утворення.

Однак, незважаючи на існування великої кількості досліджень з основних питань фразеології до теперішнього часу не склалося єдиного підходу до визначення фразеологічної одиниці мови.

Родоначальником теорії фразеології є Шарль Баллі, швейцарський лінгвіст французького походження. Він розумів цю науку як "вивчаючу зв'язкові поєднання". Також Ш. Баллі дав наступне визначення фразеологічної одиниці: "поєднання, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологічними зворотами" [15, с. 6]. У книзі "Нариси стилістики" Ш.Баллі виділив чотири типи словосполучень: 1) вільні словосполучення 2) звичні поєднання 3) фразеологічні ряди 4) фразеологічні єдності.

Пізніше, в книзі "Французька стилістика", він вказав дві групи сполучень: вільні сполучення і фразеологічні єдності. Виконана ним робота сприяла подальшому розвитку фразеологічних досліджень [15, с. 7].

В обсяг фразеології включаються і слова, і ідіоми, і складені терміни, всі види стійких синтаксичних конструкцій, прислів'я, приказки, вислови, крилаті слова і численні штампи усного та писемного мовлення "[10, с. 14].

Словник С. І. Ожегова дає наступне визначення: «Фразеологізм - стійкий вираз з самостійним значенням» [8, с. 4].

На думку А.В. Куніна до фразеологічних одиниць відносяться всі "стійкі поєднання слів з ускладненою семантикою" від "двусловних утворень" до прислів'їв [15, с. 5]. Е.В. Іванова вважає, що, розглядаючи питання кордонів фразеологічного фонду, слід згадувати прислів'я і фразові дієслова [6, с. 9]. Однак А.І. Альохіна вважає, що фразеологія включає в себе стійкі словесні комплекси фразеологічного і нефразеологічного характеру [9, с. 3].

Отже, з усього вищесказаного очевидно, що на поняття «фразеологічна одиниця» виникають розбіжності в поглядах. У даній роботі ми будемо дотримуватися визначення А.В. Куніна: «Фразеологічна одиниця – це стійке поєднання слів з повністю або частково переосмисленим значенням» [15, с. 21].

У зв'язку з тим, що вітчизняні лінгвісти розходяться в думках, що стосуються визначення фразеологізму і обсягу фразеології, у фразеології традиційно виділяють вузький і широкий підхід. При вузькому підході до фразеології відносяться тільки стійкі словосполучення, еквівалентні слову. Даною точки зору дотримується С.І. Ожегов, В.В. Виноградов, М.М. Амосова, А.І. Молотков. Широкий підхід до розуміння фразеологізму представлений такими авторами, як Н.М. Шанський, В.Н. Телія, А.В. Кунін. Автори даного підходу включають до складу фразеології не тільки словосполучення, а й прислів'я і приказки [16, с. 11].

У російській фразеології В.В. Виноградов виділив фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази. При створенні класифікації В.В. Виноградов ґрунтувався на критерії взаємозалежності, так як характерною особливістю кожного фразеологічного звороту є його смислова єдність, однак, ступінь залежності значення фразеологічної одиниці в цілому і значень, що входять в її склад компонентів, може бути різною.

1) Фразеологічні зрощення

Фразеологічне зрощення (ідіома) - це семантично неподільний зворот, загальний зміст якого не мотивований значенням складових елементів. Слова, що входять до складу зрощення, повністю втратили семантичну самостійність, отже, не пояснюють сенсу всього звороту в цілому.

2) Фразеологічні єдності

Фразеологічна єдність - це стійкий зворот, в якому чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів. Для фразеологічної єдності характерна образність. Слова в сукупності набувають переносне значення. Зазвичай фразеологізми такого типу є тропами з метафоричним значенням.

Наприклад: *«плыть по течению», «подливать масло в огонь»*.

Подібно ідіомам, фразеологічні єдності семантично неподільні, їх синтаксичний лад і граматичні форми строго визначені. Заміна слова в складі фразеологічної єдності або підстановка синоніма веде до руйнування метафори або зміни експресивного сенсу.

Однак, у фразеологічних єдностях можливі вставки слів між частинами. Наприклад: *«довести (себя, её, кого-нибудь) до бешенства»*.

3) Фразеологічні сполучення

Фразеологічне сполучення - це стійкий зворот, до складу якого входять слова як з вільним значенням, так із фразеологічно пов'язаним, невідільним (вживаним лише в даному поєднанні). Фразеологічні сполучення є стійкими зворотами, проте їх цілісне значення впливає із значень складових з окремих слів.

На відміну від фразеологічних зрощень і єдностей, фразеологічні поєднання семантично подільні - їх склад допускає обмежену заміну окремих слів або синонімічну підстановку, при цьому один з членів поєднання - постійний, інші ж - змінні.

Наприклад: у словосполученнях *«сгорать от любви, нетерпения, стыда, ненависти»* постійним членом є слово *«сгорать»* з фразеологічно пов'язаним значенням.

4) Фразеологічні вирази

Фразеологічні вирази - це стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які є семантично членимі і складаються цілком із слів з вільним номінативним значенням. Їх особливістю є те, що вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою, і те, що вони сприймаються членами суспільства однаково, без чого комунікація була б неможлива.

Часто фразеологічний вираз являє собою закінчене речення з твердженням, повчанням або висновком. Джерелами таких виразів є прислів'я і афоризми. Якщо ж у виразі є елементи недомовленості, тоді джерелами є приказки або крилаті фрази.

Іншим джерелом фразеологічних виразів є професійна мова. Також до них відносяться мовні штампи, тобто стійкі формули, такі як: *«всего хороше-го»*, *«до новых встреч»* [39, с. 7]. Багато лінгвістів не відносять фразеологічні вирази до фразеологічних одиниць, так як вони позбавлені основних ознак фразеологізмів.

М.М. Амосова розглядала фразеологічні одиниці з точки зору контексту, а точніше, постійного контексту. Так як фразеологічні одиниці вважаються одиницями постійного контексту, де значення слова є фразеологічно пов'язаним. Одиниці постійного контексту по М.М. Амосової поділяються на: фраземи та ідіоми [2, с. 10].

1. Фраземи - це одиниці постійного контексту, в яких вказівний мінімум, необхідний для актуалізації даного значення семантично реалізованого слова, є єдино можливим, постійним.

Наприклад: *«крпекий мясной бульон»*, *«слабо завареный чай»*. Тут другий компонент є мінімумом для першого.

2. Ідіоми, на відміну від фразем, - це одиниці постійного контексту, в яких вказівний мінімум і семантично реалізований елемент складають тождність, і обидва представлені загальним лексичним складом словосполучення.

Наприклад: «*волокита, бюрократизм*»; Значення цілого не виводиться із суми значень елементів ідіоми.

М.М. Амосова говорила, що ідіома - це фразеологічна одиниця з цілісним значенням [2, с. 11].

1.2. Основні характеристики фразеологізмів

Відтворюваність фразеологізмів у мові в якості готових одиниць. Стійкі поєднання існують в мові як набір готових, вже створених раніше мовних утворень, які потрібно запам'ятати так само, як ми запам'ятуємо слова.

Цілісність значення фразеологізмів полягає в тому, що вони, незважаючи на розчленованість структури, мають узагальнено-цілісне значення, яке, як правило, представляє собою переосмислення словосполучення, що має у своїй основі конкретний смисловий зміст. Наочними прикладами того, що значення фразеологізму не складається із значень його компонентів, служать стійкі сполучення, один з членів яких є застарілим і не має вживання в сучасній мові за межами даного виразу. Однак у мовця немає відчуття того, що це слово йому незнайоме, оскільки йому відомо загальне, цілісне значення всього фразеологізму. Узагальнено - цілісне значення мають і такі вирази, в яких можна простежити зв'язок між загальним значенням сталого поєднання значень складових його компонентів.

Постійність компонентного складу, стійкість відрізняє фразеологічні одиниці від вільного словосполучення. Особливістю стійких сполучень є те, що вони, як правило, постійні за складом і структурою, тобто в них входять певні слова, розташовані в установленому порядку. Взаємозамінність компонентів фразеологізму можлива лише в фразеологічних варіантах, тобто в стійких сполученнях, мають однакове значення, одну і ту ж образну структуру, але різняться своїм лексико-граматичним складом.

Еквівалентність фразеологізму, й окремого слова означає, що стійке поєднання має багато спільного зі словом. Як і слово, що він є одиницею мо-

ви, відтворюється в готовому вигляді, а не створюється кожен раз заново, має самостійне значення і граматичну співвіднесеність, яка полягає в тому, що фразеологізм, як і слово, що належить до певної частини мови. Можна виділити іменні фразеологічні звороти («*стрелянный воробей*» - досвідчений чоловік), прикметники («*звезд с неба не хватает*» - про рядову, нічим непримітну людину) дієслівні («*становиться в тупик*» - опинитися в скрутному становищі); прислівникові («*не покладая рук*» - ретельно, без втоми), междометные («*знай наших*» – про вихваляння самого себе). Багато фразеологізмів за значенням відповідають одному слову («*положить на обе лопатки*» - перемогти). Стійкі словосполучення близькі до слів і за синтаксичною функцією, оскільки вони виконують роль окремого члена речення. Наприклад: «*Она не одному Адамову внуку вскружила голову*» (М.Лермонтов);

Різноморфність фразеологізмів полягає в тому, що в його склад входить як мінімум два словесних компонента, кожен з яких граматично оформлений як самостійна одиниця, тобто має свій наголос і своє закінчення. Це головна відмінність фразеологізму від слова.

Образність фразеологізму полягає в тому, що стійкі словосполучення не просто називають явища, ознаки, предмети, дії, але і містять певний образ. Це відноситься насамперед до тих фразеологічних одиниць, значення яких утворилися на основі мовної метафори, в результаті схожості і зіставлення двох явищ, із яких одне стає підставою порівняння, а інше з ним порівнюється.

Деякі фразеологізми російської мови позбавлені образності. До них відносяться різного роду семантично неподільні поєднання, що представляють собою складові назви і терміни типу «*каменный уголь*», «*повестка дня*», «*английская булавка*», «*глазное яблоко*», а також фразеологізми типу «*иметь значение*», «*одержать победу*».

Емоційно-експресивне забарвлення фразеологізмів проявляється в тому, що більшість фразеологізмів російської мови крім номінативної функції виконують і характерологічну функцію: вони не тільки називають якісь

предмети, явища, дії, що існують в об'єктивній дійсності, але одночасно оцінюють названі предмети, явища, дії. Емоційно-експресивна значимість фразеологізмів російської мови різна. Одні з них мають мінімальну експресію (виразність), наприклад: *«стоять в ушах»* - постійно чути. Інші володіють яскраво вираженою експресією і служать засобом підкресленою оцінки того, про що йдеться. Такі, наприклад: *«бить ключем»* — бурхливо протікати, проявлятися. Наявність у фразеологізмів емоційно-експресивного забарвлення можна простежити на синонімічних фразеологізмах, які при загальному значенні можуть відрізнитися своєю забарвленням. Наприклад, про людину, яка все вміє робити, кажуть *«мастер на все руки»* (позитивна оцінка), *«от скуки на все руки»* (жартівливо-іронічна оцінка), *«и швец, и жнец, и в дуду игрец»* (жартівливо-іронічна оцінка).

Фразеологічність значення одного з компонентів є характерною ознакою більшості стійких сполучень. У одних фразеологізмів вона проявляється в тому, що його компонент має в мові фразеологічно пов'язане значення, основними ознаками якого є відсутність семантичної самостійності і залежність у виборі лексичного оточення. Наприклад, фразеологічність значення слова *«заклятый»* проявляється в тому, що воно має своє значення лише в певному лексичному оточенні, в поєднанні зі словом *«враг»*: *«заклятый враг»* — непримиренний ворог — і поза цього стійкого поєднання в російській мові не вживається. Фразеологічність значення одного з компонентів сталого поєднання іншого типу проявляється в тому, що цей компонент набуває особливого фразеологічно пов'язаного значення, лише в рамках даного фразеологізму, а поза нього може мати самостійне значення і вживатися в багатьох вільних поєднаннях. Наприклад, слово *«белая»* вживається в мові зі своїм самостійним значенням у вільних поєднаннях (*«бумага белая»*, *«белый снег»*), однак лише в рамках сталого поєднання *«белая ворона»* воно набуває своє особливе, фразеологічно пов'язане значення — несхожий на оточуючих, виділяється чимось.

Ідіоматичність фразеологізму проявляється в тому, що його семантично нероздільного значення не виводиться зі значень складових його компонентів, взятих окремо, і не збігається з ними. Звідси виникає неможливість точного перекладу фразеологізму на інші мови; це може бути пояснено наявністю специфічних правил, властивих саме даній мові. Якщо вільні словосполучення будуються в основному за загальними законами мовного відображення внемовної дійсності, то вживання слів у складі фразеологізму визначається специфічними закономірностями системи даної мови.

Питання семантики фразеологічних одиниць останнім часом привертають до себе все більшу увагу дослідників фразеології, які, відзначаючи специфіку їх семантики, використовують різноманітні назви: узагальнююче метафоричне значення (С. А. Абакумов), семантична монолітність (П. П. Калінін), єдине цілісне значення, семантична ідіоматичність (А. В. Смирницький) і т. д. [14, с. 11]

Така велика кількість назв для позначення семантичної специфіки фразеологічних одиниць відображає безсумнівну складність цього явища, пов'язану з недостатньою вивченістю самого питання.

Головною особливістю фразеологічних одиниць є їх повністю або частково переосмислення значення. Лише частина фразеологічних одиниць ідентифікується окремими лексемами, більша ж їх частина може бути визначена лише за допомогою словосполучення або розгорнутого опису. Семантична своєрідність фразеологічної одиниці полягає в специфіці поєднання компонентів, таким чином, вони виступають не тільки як частини основних семантичних складових фразеологічної одиниці, але і як сполучні ланки між ними. Дані компоненти є мінімальними одиницями семантики фразеологічних одиниць і виконують сенсотворні або змістотворні функції.

М.Н. Шанський вважає, що розкриття образної основи фразеологізмів представляє одну з найбільш важливих завдань їх «глобального» дослідження [39, с. 15]. Адже досить часто фразеологізми виявляються незрозумілими,

так як сприймаються буквально. Це пов'язано з тим, що людина не володіє достатніми фоновими знаннями, щоб правильно розшифрувати фразеологізм.

Наприклад, під виразом «собака на сене» мається на увазі значення: «ні собі, ні людям». Але ніяк не тварина, що лежить на висушеній траві для худоби. Часткове або повне переосмислення значення компонента фразеологізму, створює образність всієї фразеологічної одиниці.

Образне бачення навколишньої дійсності знаходить своє відображення у вторинній номінації - метафорі. «Метафора - це перенесення найменування на основі існуючого між предметами, явищами реальної чи уявної схожості» [16, с. 22]. Метафора вживається досить широко як «інструмент» створення картини світу. Завдяки розшифруванню значення можна зрозуміти не тільки зміст, а й специфіку бачення культури будь-яких символів. Найчастіше розшифрування образності метафори, так само як і образності фразеологізму вимагає особливих знань, адже подібність між об'єктами можуть бути як реальними, так і уявними.

Згідно І.В. Пахомовой [18, с. 11], з метафори можна витягти інформацію про ознаку, яка мотивує метафоричне перенесення. В основу більшості метафоричних переносів закладена не реальна ознака, а привнесена в концепт емоційна оцінка.

Не потрібно забувати про поняття фразеологічної помилки рівнозначно поняттю мовної помилки, так як кожна мовна помилка обумовлена незнанням або поганим знанням норми. Практична складність визначення фразеологічної помилки пояснюється об'єктивними факторами - складністю фразеологізму як одиниці мови (за формою і за змістом) і недостатньою вивченістю її у різних аспектах, насамперед, звичайно, з боку нормативного і ненормативного функціонування в мовленні. Якщо авторські зміни фразеологізму є результатом навмисних дій письменника і створюються на основі нормативного вживання, то фразеологічні помилки зовсім випадають з нормативного розуміння, знаходяться в повному протиріччі з нормативністю.

Поняття фразеологічної помилки поширюється на самі різні сторони категоріальною сутністю одиниці. Помилково можуть бути виражені її відносини і зв'язки зі словами в реченні, неправильно визначені межі компонентного складу, спотворена граматична сутність її, надано невластиве їй лексичне значення, змінена її структурна організація.

Помилками також будуть всякі порушення граматичних зв'язків фразеологізму зі словами, наприклад, підміна нормативного управління фразеологізму неправильним, помилковим, запозиченим або від фразеологізму - синонімів, або від синонімічного йому за значенням слова.

До типових помилок, які часто відзначаються як в усному мовленні, які розмовляють російською мовою, так і в письмовій мові, в мові художньої та публіцистичної літератури, відносяться контаміновані утворення. Контамінація фразеологізмів, тобто змішання в одному вираженні особливостей двох або кількох фразеологізмів, має своїм результатом гібридний вираз, який не є новою фразеологічною одиницею.

Такі утворення не збагачують фразеологічний склад мови, залишаючись окказіональними. Вони випадають зі складу фразеологічних одиниць мови.

Письменник, природно, може вдаватися до контамінованих утворень для характеристики неправильної промови героя, але це не характеризує прямолінійно мову самого письменника і не змінює істоти мовної природи цього явища мови.

Отже, можна зробити висновок що головними характеристиками фразеологічної одиниці є: образність, метафора, відтворюваність фразеологізмів у мові в якості готових одиниць, різнооформленість фразеологізмів, ідіоматичність фразеологізму.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Прикметник як частина мови

Прикметником називається частина мови, що означає ознаку предмета і відповідає на питання *який? чий ?*.

Російська Граматика-80 під прикметником розуміє частину мови, що означає непроцесуальну ознаку (якість або властивість) і виражає це значення в словозмінних категоріях роду, числа, відмінка. Всі ці категорії у прикметника виявляються в здатності прикметника до узгодження з визначальним іменником.

Семантичною основою прикметника є означення якості, ознаки, приналежності предметів. Їх семантика досить різноманітна і охоплює різні тематичні ряди. Прикметник - це найважливіший виразник точних визначальних характеристик предметів, явищ об'єктивної дійсності.

У роботах кількох поколінь дослідників-русистів зачіпаються різні аспекти аналізу природи імені прикметника в українській мові:

- історичний аспект у працях Ф. В. Буслаєва, А. А. Потебні, А. А. Шахматова, Л. П. Якубинського, Н.Ю.Шведової, Е. А. Земської, В. О. Іванова, В. О. Колесова, З. М. Петрової, Е. С. Біржакової, В. М. Мальцевої, Т. В. Вендиной, Н.Н.Куканової, А. А. Котова, К. Ф. Копосова та ін;

- сучасний аспект в роботах В. О. Виноградова, Н.Ю.Шведової, Е. М. Вольф, Н.Д. Арутюнова, А. А. Уфімцевой, А. Н.Шрамма, Е. С. Кубрякової, Е. В. Рахиліної та ін.

Лінгвісти-історики, вивчаючи історію розвитку прикметників, прийшли до висновку, що в індоєвропейській мові прикметник не існував як особливий розряд слів, формально відокремлений від іменників. [10, с. 15]

Відмінкові форми прикметників були іменними, тобто збігалися з закінченнями іменників. [15, с. 6]

Також вченими відзначено, що в більшості сучасних індоєвропейських мов відмінкові форми прикметників втрачені. Вчені-славісти, спираючись на порівняльно-історичний метод, доводять, що в праслов'янській мові прикметники пройшли шлях від недиференційованого імені через синтаксичне ви-членення цього розряду слів із загального класу імен до його формального відокремлення.

У давньоруській мові формально прикметники в значній мірі продовжують зберігати морфологічні ознаки, які об'єднують їх з іменниками: вони характеризуються категоріями роду, числа, відмінка, проте зміст цих категорій є іншим, також як і у неособистих займенників. Рід, число, відмінок прикметника — єдина погоджувальна категорія, оформляюча синтаксичну залежність прикметника від іменника.

В. О. Колесов у своєму підручнику «Історична граматики російської мови» висловлює думку про те, що зміни прикметників за формою (короткі-повні), за значенням (якісні - відносно - присвійні) і функції (визначення-предикатив) були спрямовані загальними уявленнями середньовіччя про характер і зміст визначення взагалі.

Середньовічні граматичні вчення, засновані на аристотелевських визначеннях, встановлювали відмінність істот і предметів за трьома ознаками: відмінному («людина – розумна»), його власним (наприклад, людина «смішна») і «привхідними» (наприклад, людина може бути білою або чорною). Вчений вважає, що «ідеальний розподіл наявного складу прикметників в давньоруській мові після XIV ст. відбувалося на основі такої характеристики ознак у ставленні до предмету».

Історичний розвиток прикметника як одиниці, що виражає на мовному рівні у вербальній формі свідомість людиною навколишньої дійсності, зумовлене еволюцією мовного мислення носіїв мови: подоланням синкретизму, розвитком категорій абстрактності, якості і предикативності.

Морфологічні характеристики прикметників, як правило, виражені особливими флексіями, специфічними для даної частини мови: «смельй, хо-

роший, голубой» і т.д. Такі прикметники називаються морфологічно охарактеризованими. Але існує також ряд прикметників, які подібної характеристики не мають: це, як правило, запозичені слова, які відносяться до незмінних: *«хаки, брутто, бордо, беж»*.

Закінчення прикметників вказують на синтаксичний зв'язок прикметників з іменниками, тобто виконують функції граматичних форм узгодження з іменниками. [3, с.44].

У реченні прикметники найчастіше бувають визначенням або іменною частиною присудка, наприклад:

Она была очень умной женщиной;

Вода была очень чистой;

День был мрачным.

2.2. Лексико-граматичні розряди прикметників

Вивчення питання про розряди прикметників має давню історію, спроби класифікувати слова, що належать до цієї частини мови, робилися в лінгвістиці починаючи з XVIII століття. У «Історичній граматиці» Ф.І. Булаєва немає класифікації прикметників, хоча в одному з його висловлювань зустрічається термін «відносні». Але це поняття відрізняється від сучасного і введений вченим, мабуть, для того, щоб показати зв'язок між двома типами словосполучень, співвіднесених один з одним.

А. Х. Востоков в «Граматиці церковнослов'янської мови» дає таку класифікацію прикметників: «Прикметники поділяються взагалі на якісні, присвійні, відносні, числівні, дієприкметні». [12, с. 3]. Як бачимо, в класифікації пропонується п'ять груп прикметників, при цьому автор не вказує принцип розмежування слів. В основу класифікації А. Х. Востокова покладено граматичну ознаку - закінчення.

Прикметники класифікуються за двома рівнями: по-перше, за характером самої ознаки і, по-друге, за характером позначення ознаки, тобто , чи от-

римує ознака в слові своє лексичне вираження або на наявність ознаки тільки вказується, але сама ознака не називається. Класифікація за першою ознакою розділяє прикметники на два лексико-граматичних розрядів - на прикметники якісні і відносні. До складу відносних прикметників входять власне відносні.

Розподіл прикметників на «якісні», «відносні», «присвійні» вперше зустрічаються в працях А. А. Шахматова: «Прикметники якісні, які означають такі якості, властивості, які є властивостями, мислимими в поєднанні часу і також в розрізненні розвитку; морфологічно такі прикметники виявляються, тим, що утворюють при собі прислівники, також тим, що утворюють ступені порівняння, а також зменшувальні форми» [9, ст. 14].

У сучасній російській мові прикметники - це найчисленніша після іменників армія слів.

За смисловим значенням всі прикметники діляться на кілька лексико-граматичних розрядів. Ці смислові значення впливають на граматичні властивості слів даної групи. Традиційно виділяють якісні, відносні і присвійні прикметники.

Якісні прикметники – позначають властивість, характерну самому предмету або яка відкривається в ньому, часто - таке, яке може характеризуватися різним ступенем інтенсивності: «*белый – белее*», «*красивый – красивее*», «*прочный – прочнее*», «*упрямый – упрямее*», «*хороший – лучше*». Ядро цього розряду становлять прикметники, основа яких позначає ознаку не через ставлення до предмету.

Отже, це лексико-граматичний розряд прикметників, які називають якісні ознаки предмета:

- форму і положення в просторі - «*прямой*», «*отвесной*»;
- розміри, величину - «*низкий – высокий*», «*большой – маленький*», «*узкий – широкий*», «*толстый – худой*»;
- фізичні характеристики - «*сильный – слабый*», «*холодный – горячий*», «*сладкий – горький*»;

- риси характеру – «злой – добрый», «доверчивый – подозрительный»;
- фізіологічні та інтелектуальні властивості «больной – здоровый», «молодой – старый»;

Якісні прикметники мають певні морфологічні властивості. В силу того що якісна ознака може змінювати свою інтенсивність, для якісних прикметників характерне утворення ступенів порівняння - позитивного, вищого та найвищого. Прикметники даного розряду здатні мати коротку форму: «умный – умна, умен».

Якісні прикметники мають особливі словотворчі ознаки зі значенням ступенів якості. Вони утворюють:

а) нові прикметники з суфіксами суб'єктивної оцінки: «высокий – высоко(ый), высоковат»; «большой – большущ(ий), больше(еньк(ий)) (разг. прост.), большеват(ый)»;

б) абстрактні іменники: «высокий – высота», «белый – белизна», «наглый – наглость», «нежный – нежность», «глухой – глушь»;

в) прислівники на-о: «умный – умно», «громкий – громко», «далекий – далеко», «нежный – нежно», «высокий – высоко»;

г) однокореневі і різнокореневі антоніми: «умный – неумный», «умный – глупый».

Якісні прикметники поєднуються з прислівниками міри і ступеня: аж ніяк, не зовсім, не дуже, надзвичайно і т.д.

Відносні прикметники – називають ознаку через відношення до предмета або до іншої ознаки: мотивуючою основою позначається той предмет або ознака, через ставлення до якого представлено дану властивість: «деревянный», «стальной», «летний», «купальный», «вчерашний». Характер висловлюваних відносин дуже різноманітний: це може бути позначення ознаки за матеріалом («деревянный», «стальной»), за належністю (присвійні прикметники: «отцов», «рыбий», «сестрин», «мужнин», «мой»), за призначенням («детская книга», «школьные пособия»), по притаманності («осенние до-

жди», «вечерняя прохлада»). Відносні прикметники називають ознаку, яка не може проявлятися з різним ступенем інтенсивності.

Відносні прикметники складають основну і безперервно поповнюючу масу російських прикметників (не поповнюються лише групи прикметників порядкових і займенникових). На відміну від якісних прикметників, представлених як немотивованими, так і мотивованими словами, відносні прикметники мотивуються словами інших частин мови: іменниками («железный», «дверной», «отцов», «сестрин», «ламповый», «комсомольский», «весенний», «верхний»); дієсловами («дубильный», «плавательный», «танцевальный», «лечебный»), числівниками («четвертый», «десятый», «сороковой», «двухсотый») і прислівниками («ближний», «прежний», «тогдашний», «вчерашний», «теперешний»). Виняток становлять порядкові прикметники «первый», «второй» і займенникові прикметники, які є немотивованими словами. Порядкові відносні прикметники, які називають ознаку через ставлення до числа (кількості, місця в ряду), за своїм значенням подібні до інших відносних прикметників: вони позначають відношення.

Отже, це лексико-граматичний розряд прикметників, які називають ознаку предмета через відношення цього предмета до інших предметів. Наприклад: «студенческий билет» («билет студента»); «читальный зал», «республиканский театр», «утренняя газета».

Більшість відносних прикметників є похідними. За змістом і структурою вони співвідносяться з тими або іншими роблять основами: «морской порт, морская одежда (= отношение к морю)».

Відносна ознака (на відміну від якісної) є постійною, не змінює своєї інтенсивності, тому відносні прикметники характеризуються ознаками, протилежними якісним:

- вони не утворюють ступенів порівняння;
- не мають короткої форми;
- не поєднуються з прислівниками міри і ступеня.

Присвійні прикметники - це група прикметників, що позначають приналежність особі чи тварині (вони утворюються з суфіксами *-ин-, -ын-, -ов-, -ев-, -иј-*, які приєднуються до іменника, яке позначає дана особа, тварина): *«мамин подарок», «подружкин рассказ», «отцово наследство»; «лисья нора», «собачий лай».*

На відміну від якісних і відносних прикметників, які не володіють якими-небудь особливими загальними для всіх слів кожного з розрядів стилістичними властивостями, присвійні прикметники стилістично відзначені. Так, вживання прикметників, які утворені з суфіксами *-ов-, -ев-, -ин-, -ын-* позначають приналежність або особі або тварині, обмежено в сучасній літературній мові. Більшість з них має розмовний характер: *«материн», «дедов», «сестрин», «отцов»* та ін.

Тому в сучасній мові з прикметників цієї групи в основному вживаються ті, які утворені або від розмовних слів, або від іменників, що мають характер неофіційності: *«мамин», «папин», «дядин», «Петин», «Валин», «Сашин», «синичкин», «кошкин»,* а так же *«Матренин двор», «Федорино горе», «Иваново детство»* (назви відомих літературних творів А. Солженіцина, К. Чуковського і фільму А.Тарковського) та ін. Решта ж замінюються або прикметниками з суфіксами *-ск-, -овск-, -инск-:* *«пушкинский», «отцовский», «материнский»,* або (значно частіше) поєднанням іменників з родительним приналежності: *«квартира сестры», «трубка деда».*

У сталих виразах, географічних найменуваннях (яким взагалі властиво зберігати непродуктивні у сучасній мові форми) присвійні прикметники із суфіксами *-ов-, -ев-, -ин-, -ын-* зустрічаються досить часто: *«крокодиловы слезы», «ахиллесова пята», «Магелланов пролив», «Баренцево море».* Їх містять і деякі термінологічні найменування: *«евклидова геометрия», «кесарево сечение».*

Отже, це лексико-граматичний розряд прикметників, що позначають індивідуальну або родову приналежність: *«Петин костюм», «Далее (Даля) словарь», «Лисья нора».*

Присвійність виявляється і постановкою питання *чий?* (А не якийсь? На відміну від якісних та відносних прикметників).

У вихідній формі і в ряді якісних форм вони мають флексії неповних прикметників: «*папин (отцов_) (стол_)*», «*папин(-а) (отцова) (рубашка)*», «*папин(-о) (отцово) (дерево)*».

Коло слів, що відносяться до присвійних прикметників, менше, ніж слів, що відносяться до якісних і відносних прикметників.

Межі між лексико-граматичними розрядами прикметників рухливі. Прикметники - слова багатозначні, і розвиток нових значень призводить до того, що ці слова переходять з одного розряду в інший. Найбільш активно переходять відносні прикметники в якісні. Дослідники стверджують, що потенційно кожний відносний прикметник може стати якісним.

2.3. Ступені порівняння якісних прикметників

Якісні прикметники мають два ступені порівняння: вищий та найвищий.

Вищий ступінь вказує на те, що у даного предмета (особи) ознака виявляється більшою мірою, ніж у інших предметів (осіб), або на те, що у даного предмета ознака виявляється більшою мірою, ніж у того ж предмета в інших випадках: «*Я знаю - гвоздь у меня в сапоге кошмарней, чем фантазия у Гете!*» (Маяковский).

Вищий ступінь може виражатися двома способами: синтетичним (за допомогою суфіксів) і аналітичним (за допомогою допоміжного слова).

Синтетична форма вищого ступеня утворюється за допомогою суфіксів *-ее(-ей)*, *-е*, *-ше*: «*длиннее*», «*короче*», «*дальше*». Найбільш численні форми з суфіксом *-ее(-ей)*, який приєднується до основи прикметника: «*определеннее*», «*интеллигентнее*», «*неустойчивее*». З суфіксом *-е* вища ступінь утворюється у тих прикметників, основа яких закінчується на приголосні звуки *р*, *к*, *х*, *д*, *т*, *з*, *ст*, *ск*: «*тугой – туже*», «*легкий – легче*», «*сухой – суше*», «*моло-*

дой – моложе», «богатый – богаче», «чистый – чище», «плоский – плосче». З суфіксом -ше вищу ступінь утворюють лише окремі прикметники – «тонкий – тоньше», «горький – горше», «далекий – дальше», «долгий – дольше».

Не мають синтетичної форми вищого ступеня:

1. Прикметники з суфіксами -ск-, -ов-: «иронический», «трагический», «передовой», «деловой»;
2. Деякі прикметники із суфіксами -к-, -н-: «робкий», «падкий», «ранний»;
3. Прикметники з суфіксами суб'єктивної оцінки: «хорошенький», «чистенький», а так само прикметники з тими приставками і суфіксами, які вже самі по собі позначають ступінь прояву ознаки: «развеселый», «премилый», «худющий», «злющий», «красноватый», «тесноватый», «толстенный»;
4. Прикметники зі значенням кольору, які є відносними за походженням: «кофейный», «кремовый», «малиновый», «сиреневый», «шоколадный», «янтарный»;
5. Прикметники, які є за походженням дієприкметниками: «выдающиеся способности», «блестящий ум», «опрокинутое лицо», «открытый взгляд»; «упавший голос»;
6. Багато віддієслівні прикметники з суфіксом -л-: «отсталый», «захудалый», «впалый»;
7. Прикметники, що позначають види коней: «пегий», «вороной», «гнедой» тощо;
8. Ті, які традиційно відносяться до якісних прикметників, лексичним значенням яких є вказівка на абсолютну ступінь прояву ознаки: «босой», «вдовый», «живой», «мертвый», «холостой».

У художньому мовленні зустрічаються індивідуальні утворення вищого ступеня і від наведених груп слів. Наприклад: «Вата в золоте - чего уж пошловатей?»; «Это тень твоя стала такой - еще старше и осатанелей»; «Гроб привезли тоже из Москвы, серебряного цвета, металлический, с бе-

лыми украшениями. От него еще мертвее и чуждее, страшнее было лицо мамы».

Подібні індивідуально-авторські утворення, як відступають від сучасної літературної норми, вимагають оцінки в кожному конкретному випадку.

Якщо утворення синтетичної форми неможливо, то, для того щоб виразити значення порівняння, вживають аналітичну форму.

Аналітична форма вищого ступеня може бути утворена від усіх якісних прикметників, тому у випадку, коли можлива синтетична форма, ці дві форми є синонімічними.

Найвищий ступінь порівняння вказує на найбільший, максимальний ступінь прояву ознаки у даного предмета порівняно з іншими предметами: *«Что же мне делать, певцу и первенцу, в мире, где наичернейший - сер!»*; *«Я, может быть, самый красивый из всех твоих сыновей!»*; *«Ты, царица, всех милее, всех румяней и белее»*.

Значення найвищого ступеня виражається трьома способами. Відповідно виділяються синтетичні, аналітичні і складні форми найвищого ступеня.

Синтетична форма утворюється від основи прикметника за допомогою суфіксів *-ейш-*, *айш-*: *«важнейший», «глупейший», «высочайший»*. Іноді одночасно з суфіксом до прикметника приєднується префікс *най-*: *«наиважнейший», «наисерьезнейший»*.

Синтетична форма найвищого ступеня також має обмеження у своєму утворенні. Її немає в основному в тих же груп прикметників, від яких неможливо утворення синтетичної форми вищого ступеня. Це:

1. Прикметники з суфіксами *-ск-*, *-ов-*: *«иронический», «трагический», «деловой», «передовой»*;
2. Окремі прикметники з суфіксом *-к*: *«едкий», «броский», «меткий», «робкий»* (але: *«редкий – редчайший», «низкий – низжайший», «короткий – кратчайший»*);

3. Віддієслівні прикметники з суфіксом *-л-*: *«исхудалый»*, *«блеклый»*, *«усталый»*;

4. Дієприкметники, вжиті в переносному значенні: *«выдающийся»*, *«блестящий»*;

5. Ряд прикметників, основа яких не похідна: *«большой»*, *«молодой»*, *«долгий»*, *«сухой»*, *«тугой»*.

Аналітична форма утворюється за допомогою допоміжних слів *самый* і *наиболее*, які поєднуються з вихідною формою прикметника: *«самый сильный»*, *«самый влиятельный»*, *«наиболее рентабельный»*, *«наиболее популярный»*.

Складна форма являє собою поєднання синтетичної форми вищого ступеня прикметника зі словом *всех* або *всего*: *«старше всех»*, *«вкуснее всего»*.

2.4. Перехід відносних прикметників в якісні

Перш за все потрібно відмітити, що присвійні, відносні і якісні прикметники можуть вживатися в переносному значенні, при цьому присвійні прикметники можуть переходити в розряд відносних і якісних, відносні - в розряд якісних, якісні - в розряд відносних.

Прикладом може слугувати таблиця наведена нижче:

Прикметник	Розряди		
	присвійний	відносний	якісний
<i>«волчий»</i>	<i>«волчий вой»</i>	<i>«волчья шуба»</i>	<i>«волчий взгляд»</i>
<i>«стальной»</i>	-	<i>«стальная кружка»</i>	<i>«стальные мышцы»</i>
<i>«мирный»</i>	-	<i>«мирное время»</i>	<i>«мирный характер»</i>
<i>«заячий»</i>	<i>«заячья лапа»</i>	<i>«заячья шапка»</i>	<i>«заячий характер»</i>
<i>«живой»</i>	-	<i>«живой цветок»</i>	<i>«живая изгородь»</i>

Граматична межа між ними рухлива, так як семантичні ознаки, що дозволяють відрізнити один розряд прикметників від іншого, піддаються змінам.

Майже всі відносні прикметники мають у значенні відтінок якості, який в результаті певних причин іноді розвивається в самостійне значення. Наприклад, відносні прикметники «золотой», «железный», «каменный», «стальной», «деревянный», «братский», «классный», «театральный», «концертный» і багато інших можуть вживатися і в своєму основному значенні відносних прикметників («золотой браслет», «железная решетка», «каменный дом», «стальной трос», «деревянный забор», «братская могила», «классная доска», «театральные декорации») і в значенні якісних прикметників («золотой характер», «железная воля», «каменное лицо», «стальные нервы», «деревянный голос», «братский союз», «театральный жест»).

Відносні прикметники, переходячи в розряд якісних прикметників, іноді (як явище індивідуального авторського стилю) набувають і морфологічні особливості останніх, наприклад коротку форму: «*Пишем мы, что день был золот*»; ступеня порівняння: «*Походка его становилась все деревяннее*»; «*И у самого полковника, который, чем больше пил, становился все стеклянней, и у других офицеров было отчаянное настроение*»; здатність утворювати абстрактні іменники і прислівники на-о, -е: «*И вот мы подошли к поэме «За далью даль», где как бы слиты воедино и державный масштаб времени и пространства, и советскость поэтической мысли, где Твардовский предстаёт перед читателем тем, кем он был в жизни и в литературе*» (В. Росляков); «*Ролей не знали, играли деревянно, нерешительно*».

Також прикладом може слугувати значення фразеологізму «геркулесова работа» – праця, яка вимагає неймовірних зусиль, не може бути виражені семантикою лише одного з компонентів. Фразеологізм «геркулесова работа» виник на основі міфи Давньої Греції про Геркулеса (Геракла). Колишній присвійний прикметник «геркулесов», ставши компонентами фразеологізму, втратили семантичну властивість позначати приналежність одній особі, ро-

звиваючи сему «властивий багатьом однотипних предметів», потім втрачають і цю властивість, але розвивають якісні значення «геркулесов» – важкий. Семантична структура цього фразеологізму також включає в себе категоріальну сему «предмет». Тим не менш, без прикметників іменники не можуть передати основного значення.

Відносні прикметники, а їх серед компонентів фразеологізмів російської мови більшість, сприяють створенню асоціації з конкретними реаліями навколишнього світу, на основі яких створюється прообраз значення фразеологізму.

Відповідно до В. В. Виноградова, кількісний склад прикметників, що позначають якість «як ознаку відносну, тобто виводиться з відношення до предмету, або обставині дії», у російській мові набагато вище, ніж якісних.

Деякі відносні прикметники в результаті вживання в значенні якісних остаточно втратили своє первісне значення і перейшли в розряд прикметників якісних. Такий шлях розвитку пройшли, наприклад, прикметники «возмутительный», «соблазнительный», «внимательный», «бурный» та багато інших.

РОЗДІЛ 3

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ЯКІСНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ

3.1. Лексико-граматичні розряди фразеологізмів

Фразеологічні одиниці російської мови, будучи еквівалентними слову, співвідносяться з різними частинами мови. Це, на думку Н. М. Шанського, може служити підставою для виділення лексико-граматичних розрядів фразеологізмів. Залежно від того, який компонент фразеологізму граматично падає в звороті, а також від його синтаксичної функції в реченні прийнято розрізняти такі їх основні типи:

а) субстантивні (предметні) фразеологізми: у реченні вони виконують функції підмета, присудка, доповнення; за характером зв'язків з іншими словами в поєднанні можуть управляти будь-яким членом і бути керованими; наприклад: *чучело гороховое, белая ворона, заклятый враг*;

б) ад'єктивні фразеологізми: вони мають значення якісної характеристики і, подібно прикметникам, виступають в реченні у вигляді визначення або іменної частини присудка; наприклад: *легок на помине, легок на подъем*;

в) адвербіальні фразеологізми: вони, подібно прислівникам, характеризують якість дії і виконують в реченні роль обставин; наприклад: *под горячую руку*;

г) модальні фразеологізми: вони незмінні, зазвичай позбавлені морфологічних ознак і не можуть поєднуватися з іншими словами в контексті, виконуючи в реченні функцію ввідних слів (конструкцій), наприклад: *на худой конец*;

Кожен фразеологізм того чи іншого типу, співвідносячись з різними частинами мови, володіє властивими їм граматичними ознаками: спільно-граматичним значенням, морфоогічними властивостями і типовими для нього синтаксичними функціями. Так, субстантивні фразеологізми мають загальне значення предметності: *мелкая сошка, запретный плод, святая свя-*

тых» та ін .; ад'єктивні фразеологізми володіють загальним значенням ознаки, якісної характеристики: *«нечист на руку, легок на подъем, из молодых да ранний, короче воробьиного носа»*.

Своєрідно виявляються в кожному типі фразеологізмів морфологічні властивості частин мови і їх синтаксичні функції. Як і слова, фразеологічні одиниці можуть мати повну і неповну парадигму. Так, неповну парадигму мають фразеологізми *«влачить жалкое существование»* (відсутня форма dokonаного виду, не утворює заставних форм).

Таким чином, на лексико-граматичний склад російської фразеології в сучасній російській мові до цих пір відсутня єдина точка зору.

Під час дослідження в складі дієслівних, ад'єктивних фразеологізмів, якісні прикметники не встановлені. Серед 93 розглянутих нами фразеологізмів з якісними прикметниками, нами виявлено 3 субстантивних фразеологізма *чучело гороховое, белая ворона, заклятый враг*. Адвербіальних та модальних серед фразеологізмів з якісними прикметниками, які позначають характеристику людини, нами не виявлено.

3.2. Функції компонента – прикметника у фразеологізмах російської мови

З точки зору формального підходу до визначення функцій компонента-прикметника розглянемо структурні особливості субстантивних фразеологізмів, де компонент-прикметник є обов'язковим структурним елементом, що виконує формоутворюючу функцію.

Проаналізовані нами фразеологізми російської мови являють собою найчастіше двокомпонентні (*«бедный родственник», «путеводная звезда», «лакомый кусочек»*), рідше трикомпонентні (*«рыцарь печального образа»*) словосполучення, утворені за допомогою погодження головного компонента-іменника і залежного компонента-прикметника. Слід зазначити, що всі субстантивні фразеологізми з компонентом-прикметником російської мови побу-

довані у формі словосполучення з узгодженням компонентів, при якому залежне слово приймає всі форми головного слова, наскільки це дозволяють граматичні категорії обох слів («*круглый стол*», «*гремучая смесь*», «*красное слово*» і ін).

3.2.1. Змісто - і фразотворна функція компонента-прикметника у фразеологічному значенні.

При семантичному підході роль компонента-прикметника у фразеологічному значенні визначається як змісто - і фразотворна. Для виявлення даних функцій необхідно розглянути механізм формування фразеологічного значення.

У дослідженні ми спираємося на визначення, дане А. В. Куніним, який під фразеологічним значенням розуміє інваріант інформації, яка виражається семантично ускладненими, роздільнооформленими одиницями мови, які не утворюються за структурно-семантичним моделями змінних сполучень слів [5, с. 140]. Таке тлумачення фразеологічного значення дає підставу вважати, що воно детерміноване характером складових його елементів.

А. М. Чепасова запропонувала концепцію аналізу семантичних елементів, які зберігаються компонентами, що входять до складу фразеологізму. Слідом за вченим, ми вважаємо, що ці елементи в структурі фразеологізмів побудовані за ієрархічним принципом: тобто значенні виділяється найбільший загальний семантичний елемент, якому підпорядковуються інші, менш загальні.

Розглянемо даний механізм формування фразеологічного значення стосовно до фразеологізмів російської мови. Наприклад, фразеологізм «*горячая голова*» позначає – «*палку, рішучу людину*», утворений на основі нефразеологічних поєднань. Категоріальна семантичний елемент іменника «*голова*» визначає значення всього фразеологізму. Однак, стаючи компонентом фразеологізму, іменник втрачає індивідуальне значення, і в поєднанні з компонен-

том-прикметником розвиває семантичне цілісне значення фразеологізму. Компонент-прикметник, реалізуючи лише індивідуальне значення «горячая» – маючий високу температуру, розвивають також семантичне значення «горячий» – палкий, пристрасний.

Таким чином, аналізуючи значення фразеологізмів, ми можемо спостерігати співіснування однаково важливих семантичних елементів у межах одного значення, що дозволяє зробити висновок про те, що компонент-прикметник виконує фразотворну функцію, вносячи таку ж частку значення, як і компонент-іменник.

У розглянутих фразеологізмах, а також у всіх подібних, компонент-прикметник виконує також змістотворну функцію.

Проведений аналіз дозволяє висунути припущення про те, що, фразеологічне значення фразеологізмів з компонентом-прикметником формується з семантичного значення граматично головного компонента-іменника, прикметник індивідуалізує значення всієї фразеологічної одиниці. Наприклад, «крепкий (твердый) орешек», своє пряме індивідуальне значення - *стійкий до руйнівних впливів*, він втрачає, та утворює цілісне значення у складі фразеологізма - *людина, що відрізняється твердим характером*; «широкая душа», своє значення - *людина, яка готова ділитися всім, що має*, втрачає.

Виходячи з цього, ми констатуємо, що компонент-прикметник у фразеології досліджуваного класу російської мови виконує змістотворну поряд з фразотворною і формотворною функціями. І також привносить в загальне значення фразеологізму елемент номінативності, а отже, виконує в фразеологізмах російської мови номінативну функцію.

3.3. Лексико-семантична класифікація фразеологізмів з якісними прикметниками

Предметом вивчення в цьому підрозділі дослідження є фразеологічні одиниці з якісними прикметниками. Фразеологізми будуть описуватися відповідно до їх позначення хаактеристики людини.

У нашому дослідженні ми спираємося на визначення фразеологізмів зі значенням:

- образна характеристика внутрішнього світу особистості;
- особистих, індивідуальних якостей людини;
- інтелектуальні якості людини;
- оцінки соціального стану людини;
- оцінки взаємин особистості;
- фразеологічні одиниці з позитивною оцінкою характеру;
- відтінок кольору.

Формування різних властивостей характеру стає можливим лише за умови оволодінні людиною тією поведінкою, в якій виражаються і тим самим закріплюються ці характерологічні властивості. Фразеологічні одиниці, що відносяться до цієї фразеологічної групи, складають досить численну, часто вживану і типову для досліджуваних мов серію фразеологізмів і відрізняються розвиненою системою значень, образів і засобів вираження. Виділяються позитивний та негативний компоненти фразеологічного значення, в основі яких лежать осуд або ж схвалення.

Фразеологічні звороти, що вживаються для характеристики людини, займають значне місце серед фразеологізмів: наприклад, «*голова садовая*» - про дурнувату або забудькувату людину, «*синий чулок*» - жінка, позбавлена чарівності і поглинена книжковими, вченими інтересами та ін.

Значні зміни в семантиці компонентів фразеологізму відбуваються в тих випадках, коли стрижневе слово в своєму прямому значенні не є назвою людини, а позначає, наприклад тварину або неживий предмет, в той час як створений на основі цього слова-прототипа фразеологічний зворот вживається для оціночної характеристики людини.

Об'єднані категоріальною схожістю семантики як форми вираження якісної оцінки особи, фразеологізми цієї групи можуть висловлювати різні аспекти цієї якісної оцінки - оцінку особистих, індивідуальних властивостей

людини і оцінку його положення в суспільстві; при цьому мають місце подальші семантичні розмежування в межах зазначених аспектів.

Під час дослідження, нами були виявлені фразеологічні звороти, що мають в якості стрижневого слова, метафорично позначену особу, а в прямому значенні є назвою тварин, тобто отанімалізми, наприклад, «птица высокого полёта», «ясный сокол», «кошка драния», «желторотый птенец», «змея подколотная», «мокрая курица», «беден как церковная крыса», «синий волк», «старая лиса», «важная птица», «крупная птица», «птица низкого полёта».

Серед рзглянутих нами 95 фразеологізмів з якісними прикметниками, отанімалізмів нараховується 11 одиниць.

Це стосується образної характеристики внутрішнього світу людей, їх особистих, індивідуальних якостей, ці звороти часто будуються на уподібненні людини тим тваринам, які в уявленні людей символізують ті чи інші риси характеру. Словесні комплекси з узагальненим значенням - тварина або птах безглузлого, жалюгідного вигляду трансформуються у фразеологізми з наступними значеннями: жалюгідний, безхарактерний, безвольна людина або людина, що має жалюгідний вигляд, наприклад- «мокрая курица».

Ідея соціальної значущості людини виражається тут на основі трансформацій типу:

- значний розмір тварини, птиці - значне становище людини в суспільстві «крупная птица», «важная птица», «птица высокого полёта», - людина, що займає високе становище у суспільстві або службове становище, що володіє владою, впливом;

- фізичні можливості тварини, птиці - соціальні можливості, соціальна значущість людини - «птица высокого полёта» - про впливову людину, «птица низкого полёта» - людина яка не має впливу, незнатна, що займає невисоке становище в суспільстві.

Ми виділили звороти, які метонімічно позначають людину і мають в своєму складі лексичні компоненти, які етимологічно належать до загальної тематичної групи - соматизми.

Символіка інтелектуального життя людини міцно пов'язана в російській мові з поняттям «голова», а символіка внутрішнього, душевного життя - з поняттям «сердце». Саме тому до складу підгрупи фразеологізмів, що характеризують індивідуальні властивості людини, входить велика кількість одиниць з цими компонентами: «светлая голова», «умная голова», «дырявая голова»; «чистое сердце». За підрахунками Г. В. Бажутіна, в складі 70 відсотків фразеологізмів з якісними прикметниками використовується – «голова», в складі 36 – «мова», в складі 35 – «сердце». [5, с. 13] Але не всі ці фразеологізми позначають загальну характеристику людини.

У фразеологізмах, що виражають оцінку соціального становища людини, зустрічається компонент «рука», але пов'язаний цей компонент з поданням про її розмір і силу: «большая рука» - впливова, значна за своїм становищем людина, «сильная рука» - впливовий покровитель, «длинные руки» - про впливову людину, «мелкой руки» - незначний, нікчемний, що володіє невеликим ступенем будь-якої якості.

При характеристиці положення людини в суспільстві використовуються і фразеологізми «мелкая сошка», «большая или важная шишка». Внутрішня форма цих зворотів спирається на уявлення про неживі предмети великого чи малого розмірів.

Формуванню семантичної структури типу «особа як носій певних властивостей, якостей» могли сприяти наступні чинники:

- 1) наявність у складі фразеологічної одиниці субстантива в називному відмінку (номінація є основною функцією);
- 2) наявність в системі мови інших одиниць номінації такого ж структурного типу.

Для семантичної систематики матеріалу актуальності набуває якісно-оцінний зміст фразеологізмів.

Залежно від того, які властивості людини піддаються оцінці, в складі групи нами були виділені дві семантичні підгрупи: 1) оцінка індивідуальних

якостей особистості; 2) оцінка особистості на основі її положення в суспільстві, певному колективі, середовищі.

У межах першої підгрупи на основі протиставлення ознак «зовнішній вигляд людини» і «внутрішній стан людини» можуть бути виділені два семантичних розрядів, в складі яких можлива їх подальша систематизація. У першому розряді можна виділити підрозряд «зріст людини», в складі якого фразеологічні одиниці протиставляються за ознаками «дуже високий», наприклад *«каланча пожарная», «верста коломенская», «аршин с шапкой»* - «дуже низький», наприклад *«от горшка два вершка», «под стол пешком ходит», «с ноготок»*. Проте в своєму складі вони не мають якісних прикметників.

А другий семантичний розряд - «оцінка внутрішнього стану людини» охоплює дуже широку і різноманітну сферу понятійного змісту, яка включає оцінку інтелектуального розвитку людини, його життєвого досвіду, моральних якостей і форм поведінки. Зупинимося докладніше на двох перших підрозрядах:

1) «оцінка інтелектуального розвитку людини», 2) «оцінка життєвого досвіду людини».

Друга семантична підгрупа включає оцінку соціального становища людини. У межах цього семантичного розряду можливий поділ на підрозряди:

1.1. «Високе соціальне становище»: *«птица высокого полёта», «важная птица», «сильные мира сего», «важная шишка», «с большой буквой», «восходящая звезда», «крупная птица», «большая рука», «сильная рука», «на широкую ногу», «полная чаша», «высшей пробы», «толстая мошна», «белая кость»*.

Серед розглянутих нами фразеологізмів, значення високого соціального становища мають 14 одиниць;

1.2. «Низький соціальний стан»: *«птица невысокого полёта», «мелкая сошка», «малые мира сего», «птица низкого полёта», «мелкой руки», «сред-*

ней руки», «тощий карман», «пустое место», «черная кость», «низкой пробы», «абсолютный ноль», «беден как церковная крыса».

Серед розглянутих нами фразеологізмів, значення низького соціального стану мають 12 одиниць;

Фразеологізми були проаналізовані відповідно до оцінничого компоненту фразеологічного значення. Саме оцінний компонент, є основним в коннотативному значенні фразеологізму.

Також ми проаналізували фразеологічні звороти які містять компонент коліру. У російській мові реалізуються в основному такі символічні значення фразеологізмів, наприклад з компонентом кольору "червоний", які пов'язані з молодістю, красою, наприклад:

1. «Красный как рак» (мак, помидор, кровь)
2. «Красна девица» - Красива, добра, мила дівчина. Червоний в даному випадку має значення «гарний, прекрасний».
3. «Красное словцо» - Дотепний і влучний вислів, яскраво виразні слова.
4. «Пройтись красной нитью» - Так кажуть про важливу для автора ідею або тему твору, авторську позицію.

Отже, значення фразеологізмів з цим компонентом з якісними прикметниками мають в основному позитивний відтінок, і їх кількість від загальної, проаналізованих нами фразеологізмів з компонентом кольору «червоний» складає 4 одиниці.

Друга група кольорів, що відносяться до процесів пасивності і розслаблення, представлена кольорами: жовтий, білий і, в широкому розумінні, чорний. Наведемо приклади якісних прикметників в фразеологічних одиницях з компонентами цих кольорів:

- «шито белыми нитками», «сказка про белого бычка», «белая ворона»;
- «желтая лихорадка», «желторотый птенец»;
- «черная кошка дорогу перебежала», «между ними пробежала черная кошка», «чёрная кость», «чёрный день», «в черном теле», «черный как ночь»;

«разделять на белое и черное». Ця група налічує 12 фразеологічних одиниць, серед 95 розглянутих.

Фразеологізми цієї групи не є одним із засобів експресивної характеристики людини, емоційної оцінки його індивідуальних якостей або його положення в суспільстві, колективі.

У нашому дослідженні ми прийшли до висновку, що група фразеологізмів зі значенням оцінки індивідуальних якостей особистості, мають найбільшу кількість якісних прикметників в своєму складі.

Що стосується фразеологізмів з оцінкою внутрішнього світу, то це сфера понятійного змісту, яка включає оцінку інтелектуального розвитку людини, його життєвого досвіду, моральних якостей і форм поведінки.

Як ми з'ясували, якісні прикметники кращим чином проявляються в фразеологічних одиницях із значенням оцінки соціального стану. Підставою для такої оцінки є як чинники соціального характеру, так і індивідуальні особливості особистості.

В результаті проведеного дослідження можна навести такі приклади фразеологічних одиниць зі значенням визначення індивідуальних якостей людини:

1. «Балакучість, хвалькуватість», наприклад: *«длинный язык»*, *«долгий язык»*, *«старая лиса»*, *«хитрый Митрий»*, *«злой язык»*, *«злые языки»*;
2. «Лукавство, лицемірство», наприклад: *«ангел непорочный»*, *«двуликий Янус»*, дані одиниці є синонімами.
3. «Жадібність», наприклад: *«загребущие руки»*, *«ненасытная утроба»*, *«ненасытное горло»*.

В даному ряду фразеологічних одиниць виявляються відносини синонімії; при цьому частина фразеологізмів багатозначна.

Дана фразеологічна група складає 13 одиниць із загальної суми проаналізованих нами фразеологізмів.

Розглянемо приклади фразеологічної підгрупи позитивної оцінки характеру людини. До цієї групи належать фразеологічні одиниці з позитивним

суб'єктивно-оцінним компонентом фразеологічного значення, тобто фразеологізми зі значенням, що викликає схвалення як констатацію соціально установленої оцінки певних рис характеру людини:

1. «Благородство, доброта, сердечність, привітність», наприклад: *«большое сердце»*, *«широкая душа»*, *«широкая натура»*, *«светлая голова»*;
2. «Рішучість, сильний характер, надійність», наприклад: *«крепкий (твердый) орешек»*, *«крепкой закваски»*, *«стальные нервы»*, дані фразеологізми, будучи синонімами, виступають в якості антонімів до одиниць із загальним компонентом «боягузтво»;
3. «Сміливість, мужність», наприклад: *«удалая башка»*, *«удалая голова (головушка)»*, дані фразеологізми, будучи синонімами, виступають в якості антонімів до одиниць із загальним компонентом «боягузтво»;

Можна зробити висновок, що більшість фразеологізмів зі значенням індивідуальних і моральних якостей людини є фразеологічними єдностями, серед основних особливостей яких - наявність цілісного образно-переносного значення, що складається з значень слів-компонентів.

3.4. Типи прикметників і їх семантичні значення всередині досліджуваних фразеологізмів

Семантичною основою прикметника є поняття якості. [22, с. 17]

Якісна ознака домінує у значенні прикметника, яке легко розвиває якісні семантичне значення.

У тому разі, коли якісний прикметник стає компонентом фразеологізму, він відчуває на собі семантичні зміни. Прикметник втрачає зв'язок з семантичною групою, в яку раніше входив.

Якісні прикметники, які входять до складу фразеологізмів, виконують різні функції, які ми описували вище.

Що ж стосується відносних прикметників, то виражають якість, властивість, ознаку, яка визначається по відношенню до іншого предмета [28, с. 26].

Відносні прикметники у складі фразеологізму проходять додатковий етап у семантичному розвитку. Вони втрачають семантичну властивість позначати ознаку предмета через ставлення останнього до іншого предмета і розвивають якісне значення, яке потім втрачається у фразеологізмі.

Наприклад, фразеологізм *«золотые руки»* поза фразеологізму прикметник *«золотий»* втрачає відносне значення *«властивий золоту»*, *«що складається із золота»*, розвиває якісне значення, яке, в свою чергу, втрачаються у фразеологізмах: *«золотой век»*, *«золотые руки»*, *«золотой фонд»*, *«золотое дно»*.

Нерідко відносні прикметники розвивають якісне значення у складі термінологічного сполучення, яке згодом стане фразеологізмом: *«философский камень»*, *«подводное течение»*, *«финишная прямая»*. Прикметники тут підсилюють цілісне значення фразеологізму.

Присвійні прикметники мають більше рівнів семантичного перетворення. Поза фразеологізму вони втрачає семантичну властивість позначати приналежність чого-небудь одній особі, розвиваючи семантичну властивість позначати ознаку. Потім прикметник втрачає і цю семантичну властивість і розвиває на основі колишнього вже відносного значення - якісне, яке обов'язково зберігає в собі елемент порівняння - тобто *«як у кого-небудь»*: *«ариаднина нитка»*, *«деревянная походка»*. Прикметники тут виконують змістотвірну функцію.

Здобування відносними прикметниками якісного значення - це активна тенденція сучасної російської мови. Важливими чинниками, що сприяють цьому є *«виділеність»* (значимість) об'єкта або ознаки, наявність образу або стереотипу відповідного об'єкта або ознаки, наявність образного компонента в семантиці. Таким чином, можливість відносного прикметника здобувати якісне значення безпосередньо пов'язана з семантикою іменника.

Розвиток якісного значення у відносних прикметників - активний процес в сучасній російській мові, завдяки якому відбувається поповнення семантичної системи мови.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Для досягнення поставленої мети, ми методом спрямованої вибірки з лексикографічних джерел склали корпус фразеологічних одиниць, що містять у своїй структурі якісні прикметники, і які стали матеріалом дослідження; надали визначення фразеологізму як особливої значимої одиниці мови; описали функції компонента – прикметника у досліджуваних фразеологізмах російської мови; розглянули типи прикметників і їх семантичні значення всередині досліджуваних фразеологізмів; зробили семантичну класифікацію фразеологізмів, у складі яких є якісні прикметники.

У даній роботі під фразеологізмом розумілося невідільне поєднання слів, яке не виробляється в мові (як подібні з ними по формі синтаксичні структури - словосполучення чи речення), а відтворюється в ній в соціально закріпленій за ними стійкому співвідношенні змісту і певного лексико-граматичного складу.

Ознаками фразеологічних одиниць є: соціально закріплене співвідношення смислового змісту і лексико-граматичного складу одиниці; роздільно-оформленість одиниці (фразеологізм складається не менше ніж з двох слів-компонентів), стійкість граматичної форми і фіксований порядок слів.

Якісні прикметники в російській мові - це лексико-граматичний розряд прикметників, які позначають зовнішні ознаки предметів, а також їх внутрішні властивості. Вони позначають властивості і якості предметів, які сприймаються нами переважно безпосередньо, тобто є прямими найменуваннями ознак.

Семантичною основою прикметника є означення якості, ознаки, приналежності предметів. Їх семантика досить різноманітна і охоплює різні тематичні ряди. Прикметник - це найважливіший виразник точних визначальних характеристик предметів, явищ об'єктивної дійсності.

Лексичні значення якісних прикметників різноманітні. Вони позначають кольори, просторові поняття, якості, риси характеру, зовнішні, фізичні або тілесні, якості людей і тварин і інші ознаки.

Предметом аналізу в даній роботі стали фразеологічні одиниці з компонентами - якісними прикметниками. Методом спрямованої вибірки був зібран корпус фразеологічних одиниць зі значенням характеристики людини та відтінків кольорів, які містять у складі якісні прикметники, загальним обсягом яких 95 одиниць.

Виходячи з проведеного дослідження, ми констатуємо, що компонент-прикметник у фразеології досліджуваного класу російської мови виконує змістотворну поряд з фразотворною і формотворною функціями. І також привносить в загальне значення фразеологізму елемент номінативності, а отже, виконує в фразеологізмах російської мови номінативну функцію.

У тому разі коли якісний прикметник стає компонентом фразеологізму, він відчуває на собі семантичні зміни. Прикметник втрачає зв'язок з семантичною групою, в яку раніше входив. Наприклад, фразеологізм «горячая голова» позначає – «палку, рішучу людину», утворений на основі нефразеологічних поєднань. Категоріальна семантичний елемент іменника «голова» визначає значення всього фразеологізму. Однак, стаючи компонентом фразеологізму, іменник втрачає індивідуальне значення, і в поєднанні з компонентом-прикметником розвиває семантичне цілісне значення фразеологізму.

В рамках досліджуваних фразеологізмів з якісними прикметниками можна виділити кілька підгруп на основі значення фразеологічних одиниць, наведемо їх у порядку спадання кількості:

- 1) фразеологічні одиниці з визначення соціального стану людини – 27, 3%;
- 2) фразеологічні одиниці з оцінкою внутрішнього світу людини – 16, 8%;
- 3) фразеологічні одиниці, що відображають оцінку індивідуальних якостей людини – 13, 3%;

- 4) фразеологізми, що виражають позитивну оцінку характеру людини – 12, 5%;
- 5) фразеологізмів з колірним відтінком – 12, 5%;
- 6) фразеологічні одиниці, що виражають інтелектуальні якості людини – 11, 5%;
- 7) фразеологізми з визначення взаємин особистості – 5, 2%;

Виходячи з проведених нами досліджень, можна зробити висновок, що найбільш численною фразеологічної групою, де є компонент - якісні прикметники є група визначення соціального стану людини. Вона складає 27, 3% від загального числа проаналізованих одиниць.

Аналіз групи фразеологізмів, що характеризує наявність/відсутність розуму, показує, що велика частина фразеологічних одиниць містить негативну конотацію лексеми «дурень» (дурість, тупість), через яку усвідомлюється позитивна оцінка наявності розуму.

Серед фразеологізмів даної групи виділяється суттєва частина виразів, що містять лексему «голова», що є основною для визначення стану інтелекту людини.

У російських фразеологізмах, що характеризують наявність або відсутність інтелектуальних здібностей, також переважає група з негативною характеристикою, відповідно вміння оволодіти знанням усвідомлюється через негативні характеристики.

Дана робота являє собою спробу вивчення семантичних особливостей фразеологічних одиниць сучасної російської мови, в складі яких є якісні прикметники. Зазначена проблема не є вичерпаною і вимагає подальших досліджень із залученням більшої кількості фразеологічних одиниць.

Матеріал нашої роботи може використовуватися на уроках російської мови на уроках, присвячених вивченню прикметників та фразеології і позаурочних заходах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельський, В.Л. Стійкі фрази в сучасній російській мові. Досвід теорії стійких фраз і проблеми загальної фразеології [Текст] / В.Л. Архангельський. - Ростов н / Д: Изд-во РГУ, 1964. - 315 с.
2. Ахманова, О.С. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / О.С. Ахманова. - М.: Сов. енцикл., 1969. - 605 с.
3. Бабкін, АМ Російська фразеологія, її розвиток і джерела [Текст] / АМ Бабкін. - Л.: Наука, 1970. - 262 с.
4. Большая советская энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия. 1969 – 1978.
5. Башарина А.М. Русская фразеология, ее развитие и источники / А.М. Башарина. – М.: Наука, 1970.
6. Бирих, А.К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / А.К.Бирих, В.М.Мокиенко, Л.И.Степанова. – М.: Астрель: АСТ: Люкс, 2005. – 926 с.
7. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / отв. ред. В.Н.Телия. – 2-е изд., стер. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
8. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). Москва: Высшая школа, 1986.
9. Голуб І.Б., Розенталь Д.Е. Секрети хорошою речі.-М.: Міжнародні відносини, 1993.
10. Горбачевич К.С. Норми сучасної російської мови - М, 1981.
11. Гумбольдт В.О. Различие в строении человеческого языка и его влиянии на духовное развитие человеческого рода. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984.
12. Данченко, М.М. Варіювання компонента фразеологізму в мові та мовленні [Текст] / М.М. Данченко // контекстуально-зумовлена варіатив-

- ність мови: зб. наукових праць під ред. В.І. Ага-маджанової. - Рига: ЛДУ, 2009. - С. 55-61.
13. Жуков, А.В. Лексико-фразеологический словарь русского языка. – М., 2003.
14. Жуков, В.П. Семантика фразеологічних зворотів: навч. посібник для вузів по спец. «Російська мова та література» [Текст] / В.П. Жуков. - М.: Просвещение, 1978. - 160 с.
15. Кунин, А.В. Фразеологічна варіантність і структурна синонімія в сучасній англійській мові [Текст] / А.В. Кунин // Проблеми фразеології і завдання її вивчення у вищій і середній школі. - Вологда: ВПИ, 1967. - С. 146-152.
16. Ломако М. В., Квитко С. Н. Особенности употребления фразеологизмов в речи современного школьника // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 25. – С. 141–145. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/65331.html>.
17. Мокієнко, В. М. Слов'янська фразеологія. - М.: «Вища школа» 1989. - 288 с.
18. Мокієнко, В.М. Загадки російської фразеології [Текст] / В.М. Мокієнко. - М.: Вища. шк., 1990. - 160 с.
19. Мокієнко, В.М. Слов'янська фразеологія: навчальний посібник для вузів за фахом «Російська мова та література» [Текст] / В. М. Мокієнко. - 2-е изд., Испр. і доп. - М.: Вища. шк., 1989. - 287 с.
20. Розенталь Д.Е., Джанджакова Є.В., Кабанова Н.П. Довідник з правопису, вимові, літературному редагуванню - М.: Моск. междуна-род.школа перекладачів, 1994.
21. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А. Современный русский язык. Москва: Айрис-Пресс, 2002.
22. Рогулина Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Рогулина. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.

23. Розенталь Д.Э. Теленкова М.А., Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва: Просвещение, 1985.
24. Сидоренко, М. І. Прагматичні відносини фразеологічних одиниць в сучасній російській мові. - Л., 1982
25. Сучасна російська мова. Частина 1. Фонетика. Лексикологія. Фразеологія / Под ред. П. П. Шуби. - Мн. : Університетське, 1996.
26. Сучасна російська мова: Теорія. Аналіз мовних одиниць: В. 3 ч. : Ч. 1 / за ред. Є.І. Дібровою. - Ростов-на-Дону: «Фенікс», 1997
27. Степанов Ю. Константи: словник російської культури. М, 2001.
28. Телія, В.М. Російська фразеологія: семантичний, прагматичний і лінгвокультурологічний аспекти. - М. : «Мови російської культури», 1996..
29. Теорія семантичних полів і синонімія // Проблеми мовознавства. М., 1967.
30. Тлумачний словник російської мови / Под ред. Д. Н. Ушакова: Електронна книга. - <http://discovery.ru>
31. Уфимцева А. А. Теорії "семантичного поля" і можливості їх застосування при вивченні словникового складу мови // Питання теорії мови в сучасній зарубіжній лінгвістиці. М., 1961.
32. Хомутова Т.Н. Научный текст: анализ вариативности: монография. Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2012.
33. Федосов, І. В., Лапицкий, А. Н. фразеологічний словник російської мови. - М. : Тура-Бук, Юнвес, 2003. - 608 с.
34. Философская энциклопедия: в 5-и т. Москва: Советская энциклопедия. Под редакцией Ф.В. Константинова. 1960 – 1970.
35. Фразеологический словарь современного русского литературного языка / Под ред. проф. А.Н.Тихонова / Сост. А.Н.Тихонов, А.Г.Ломов, А.В.Королькова. Справочное издание: В 2 т. - М.: Флинта: Наука, 2004.
36. Фразеологический словарь русского языка / Составители Л.А.Войнова и др. / Под ред. А.И.Молоткова. – М.: СЭ, 1967. – 543с.
37. Цейтлін С.Н. Мовні помилки і їх предупрежденіє.- М., 1982.

- 38.Чепасова, А.М. Семантико-граматичні класи російських фразеологізмів [Текст]: навч. посібник / А.М. Чепасова. - Челябінськ: Вид-во Челяб. держ. пед. ун-ту, 2006. - 144 с.
- 39.Шанський, Н.М. Фразеологія сучасної російської мови [Текст] / Н.М. Шанський. - М.: Вища. шк., 1996.. - 169 с.
- 40.Шіганова, Г.А. Релятивних фразеологізми російської мови [Текст] / Г.А. Шіганова. - Челябінськ: Челяб. держ. пед. ун-т, 2003. - 306 с.